

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ПЕРШОКУРСНИКІВ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ

Статтю присвячено проблемі соціально-психологічної адаптації першокурсників як умови забезпечення особистісно-професійного розвитку студентів. Розглянуто особливості навчально-професійної діяльності студентів, яка найбільш інтенсивно впливає на особистісне зростання та професійне становлення студентів. Визначено роль соціально-психологічної адаптації першокурсників для забезпечення успішності навчально-професійної діяльності. Представлено результати дослідження адаптації до навчання студентів першого курсу факультету психології та соціології ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Установлено наявність взаємозв'язку між показниками процесу адаптації та ставленням студентів до навчання, адаптацією та психоемоційним статусом досліджуваних.

Ключові слова: адаптація, розвиток, навчально-професійна діяльність.

Статья посвящена проблеме социально-психологической адаптации первокурсников как условия обеспечения личностно-профессионального развития студентов. Рассмотрены особенности учебно-профессиональной деятельности студентов, которая наиболее интенсивно влияет на личностный рост и профессиональное становление студентов. Определена роль социально-психологической адаптации первокурсников для обеспечения успешности учебно-профессиональной деятельности. Представлены результаты изучения адаптации к учебе студентов факультета психологии и социологии ХНПУ имени Г.С. Сковороды. Установлено наличие взаимосвязи между показателями процесса адаптации и отношения студентов к учебе, адаптацией и психоэмоциональным статусом испытуемых.

Ключевые слова: адаптация, развитие, учебно-профессиональная деятельность.

The article is devoted to the problem of socio-psychological adaptation of first year students as favourable condition for providing their personal and professional development. It deals with the peculiarities of students' studying and professional activity that influences their personal growth and professional

development most. The role of first year students' socio-psychological adaptation in providing success in studying and professional activity is defined.

The article presents the results of studying Psychology and Sociology department of Kharkiv National Skovoroda Pedagogical University first year students' adaptation to studying. The connection between adaptation process level and students' attitude to studying as well as between adaptation and students' psycho-emotional status is proved.

Key words: *adaptation, development, professional-educational activity.*

Постановка проблеми. У Національній доктрині розвитку освіти визначено, що головним завданням вищої школи є професійна підготовка студентів, формування фахівців із вищою освітою, здатних до творчості, прийняття оптимальних рішень, таких, які володіють навичками самоосвіти й самовиховання, вміють узгоджувати свої дії з діями інших учасників спільної діяльності.

Провідною діяльністю у вищій школі є навчально-професійна, яка вимагає від студента більшої навчальної та наукової активності, засвоєння нових психологічних норм і критеріїв соціокультурного розвитку. Навчально-професійна діяльність найбільш інтенсивно впливає на особистісне зростання та професійне становлення студентів, набуття ними професійно значущих знань, умінь, навичок і в кінцевому результаті сприяє формуванню особистісної готовності майбутнього фахівця до праці. Тому, якщо узагальнити й визначити, що є умовою особистісно-професійного розвитку студентів, то це, перш за все, забезпечення і чітка організація провідного виду діяльності, а саме – навчально-професійної, з урахуванням психологічних механізмів професіоналізації особистості.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та емпірично вивчити соціально-психологічну адаптацію студентів-першокурсників як умову забезпечення особистісно-професійного розвитку студентів у навчально-виховному процесі.

Виклад основного матеріалу. Теоретичний аналіз проблеми дає можливість сформулювати основні положення щодо характеристики сприятливих умов особистісно-професійного розвитку студентів під час навчання у вищому навчальному закладі.

По-перше, це – визнання того, що особистісно-професійний розвиток починається під час формування професійних знань, умінь і навичок та засвоєння способів професійно-творчої діяльності.

По-друге, слід враховувати, що у вищому навчальному закладі вивчаються не основи наук, а науки в їх розвитку. При цьому самостійна робота студентів зближується з науково-дослідною роботою викладачів, що

забезпечує єдність навчальної та наукової роботи студентів. Крім того саме навчання має проблемний характер.

Емоційність, мажорність усього процесу навчання та виховання є однією з найважливіших ознак навчально-виховного процесу у ВНЗ, як і врахування вікових та індивідуальних особливостей студентів.

Формування особистості студентів як майбутніх фахівців на кожному курсі має свої особливості.

На першому курсі вирішуються завдання залучення вчорашнього абітурієнта до студентських форм життя, адаптації його до навчання у вищому навчальному закладі. Поведінка більшості першокурсників відрізняється високим ступенем конформізму, відсутній диференційований підхід до своїх соціальних ролей (студента, майбутнього фахівця).

Другий курс – період найбільш напруженої навчальної діяльності, інтенсивне залучення до всіх форм організації навчання та виховання, отримання загальноосвітньої підготовки, що сприяє формуванню їх широких культурних запитів та інтересів. На цьому етапі на перший план висувують внутрішні рушійні сили особистісної професіоналізації – система мотивів навчально-професійної діяльності.

Особливістю навчання студентів на третьому курсі є початок спеціалізації, посилення інтересу до наукової роботи, подальший розвиток і поглиблення професійних інтересів. Становлення особистості майбутнього фахівця загалом визначається фактором спеціалізації (спеціальних дисциплін).

На четвертому курсі зазвичай відбувається перше реальне знайомство зі спеціальністю в період проходження практики. Для поведінки характерний інтенсивний пошук раціональних шляхів і форм спеціальної підготовки, відбувається переоцінка цінностей. Завершується професійна ідентифікація та первинний етап здобуття вищої освіти – отримання диплома бакалавра з обраної спеціальності.

П'ятий курс відзначається перспективою близького закінчення навчання у вищому навчальному закладі, формуванням чітких практичних настанов на майбутню діяльність. Виявляються нові актуальніші цінності, відбувається відхід від колективних форм життя вищого навчального закладу.

З огляду на мету нашої роботи зупинимось більш детально на результатах дослідження стану адаптованості студентів-першокурсників. Соціально-психологічна адаптація є одним з найскладніших соціально-психологічних процесів, що відбувається на молодших курсах. Процес адаптації передбачає, перш за все, активність самого суб'єкта діяльності, яка вимагає осмислення своїх дій і вчинків, пошуку власних шляхів рішень

відповідно до конкретних умов життєдіяльності, аналізу характерних особливостей і результатів взаємодії (в контексті нашої роботи – першокурсника) з новими людьми і обставинами. Адаптація передбачає складні, багатогранні взаємини людини з довкіллям, основною метою такої взаємодії є деяка координація між системами, ступінь та характер якої можуть коливатися в достатньо широких межах.

Студентський вік належить до такого періоду, де роль соціальних чинників зростає, а навчально-професійна діяльність якісно змінюється і стає творчо-перетворювальною. З погляду вікового розвитку цей час характеризується кризою, особливо властивою перехідним періодам. З одного боку, це – вікова криза, з іншого – перехідна, яка посилюється завдяки виникненню нової проблеми – адаптації студентської молоді до навчання у вищому навчальному закладі.

Адаптацію студента вважають процес приведення основних параметрів його соціальної й особистісної характеристик у відповідність, стан динамічної рівноваги до нових умов середовища ВНЗ як зовнішнього чинника стосовно студента. Розглядаючи адаптацію, враховується не тільки функціонування, взаємозв'язок особистості із зовнішніми обставинами, але й розвиток студента, його саморозвиток. Очевидно також, що адаптація повинна розглядатися за двома напрямками: адаптація особистості до нового зовнішнього середовища і адаптація як становлення на цій основі її нових якостей.

Адаптація до умов ВНЗ, способу життя, навчання, дозвілля безсумнівно пов'язана з різкою зміною соціального стану особистості. З огляду на найважливіші сфери становлення особистості, основний зміст процесу адаптації студентів молодших курсів можна визначити, як:

- нове ставлення до професії;
- освоєння нових навчальних норм, оцінок, способів і прийомів самостійної роботи та інших вимог;
- пристосування до нового типу навчального колективу, його звичаїв і традицій;
- навчання нових видів наукової діяльності;
- пристосування до нових умов побуту в студентських гуртожитках, нових зразків «студентської» культури, нових форм використання вільного часу.

Процес адаптації не вичерпується вищезазначеним, але це становить його ядро.

У процесі дослідження студентів I курсу спеціальності «Психологія» факультету психології та соціології ХНПУ імені Г.С. Сковороди було використано ряд методів: спостереження, бесіди, опитування за допомогою

методик «Самооцінка адаптивності» (модифікований варіант методики С.І. Болтівця), виявлення у досліджуваних адаптаційного потенціалу за допомогою багаторівневого особистісного опитувальника «Адаптивність» А.Г. Маклакова та С.В. Чермяніна.

Визначення рівнів самооцінки адаптації було проведено в два етапи. Під час першого зрізу, який проводився у першому семестрі було виявлено:

– за показником самооцінки адаптивності: 4,3% опитаних знаходяться на первинному рівні адаптації, 57,4% – мають помірний рівень адаптації, з вираженим рівнем – 38,3% студентів, рівень відсутності адаптації не було виявлено в жодного опитаного студента;

– за показником здатності до навчання: 41,7% опитаних студентів мають середній рівень, 58,3% – високий;

– за показником психоемоційного статусу: 0,87% студентів мають низький рівень, 19,13% – середній, 79,13% – високий рівень за психоемоційним показником.

Рівень «відсутність адаптації» не було виявлено в жодного досліджуваного й адаптаційний рівень переважно коливається між помірним і вираженим. За показником здатності до навчання виділяється високий рівень, що складає більше половини, та середній – трохи нижче, ніж у половини досліджуваних, жодного досліджуваного, котрий отримав низький рівень, оцінюючи здатність до навчання. Показник «Психоемоційний статус» виділяється значною наявністю високого рівня серед досліджуваних, середній рівень мають лише 21,4% опитаних і лише в 0,87% опитаних був виявлений низький рівень психоемоційного статусу. Тому можна стверджувати, що під час першого зрізу, тобто на момент вступу до ВНЗ та початку навчання, за методикою «Самооцінка адаптивності» було виявлено досить високі показники адаптації студентів-першокурсників, здатності до розуміння навчального матеріалу, перенесення засвоєного способу навчальних дій на виконання аналогічного завдання та вияв пізнавального інтересу, працездатність, стійкий емоційний стан.

Під час другого зрізу, який проводився у другому семестрі було виявлено:

– за показником самооцінки адаптивності: 4,3% опитаних знаходяться на первинному рівні адаптації, 57,4% – мають помірний рівень адаптації, 38,3% опитаних студентів з вираженим рівнем, рівень відсутності адаптації не було виявлено в жодного опитаного студента;

– за показником здатності до навчання: 34,2% опитаних студентів мають середній рівень, 65,8% – високий;

– за показником психоемоційного статусу: 1,27% студентів мають низький рівень, 36,71% – середній, 62,03% – високий рівень за

психоемоційним показником.

Отже, результати проведеної методики можуть свідчити, що адаптаційний рівень у більшості коливається між помірним і вираженим та рівень «відсутність адаптації» не було виявлено в жодного досліджуваного, як і в попередньому зрізі цієї методики. За показником здатності до навчання виділяється високий рівень, що складає більше половини, та середній – трохи нижче, ніж у половини досліджуваних, жодного досліджуваного, який отримав низький рівень, оцінюючи здатність до навчання. Показник «Психоемоційний статус» виділяється не такою значною наявністю високого рівня серед досліджуваних, як минулого разу, оскільки відбулося збільшення показників на середньому рівні, що склав меншу половину опитаних і лише 1,27%, був виявлений низький рівень психоемоційного статусу. Тому можна стверджувати, що під час другого зрізу, тобто на момент початку вже другого семестру, за методикою «Самооцінка адаптивності» було виявлено досить високі показники адаптації студентів-першокурсників, здатності до розуміння навчального матеріалу, перенесення засвоєного способу навчальних дій на виконання аналогічного завдання та вияв пізнавального інтересу, працездатність, стійкий емоційний стан, але вони дещо знизилися, порівнюючи з результатами отриманими на початку навчального року. Отже, відбулася зміна результатів між двома зрізами проведеної методики, а саме:

- підвищення показників помірною рівня адаптації та первинного, при цьому незначне зниження вираженого рівня адаптації;

- збільшення показників високого рівня здатності до навчання, зменшення показників середнього рівня та відсутність низького, як і в першому зрізі;

- суттєве збільшення показників середнього рівня психоемоційного статусу, зменшення – високого рівня та незначне збільшення низького рівня психоемоційного статусу.

Отримані дані та їх якісний аналіз свідчать, що за проміжок часу між вступом до університету, початком занять та по закінченню першої сесії, початку другого навчального семестру відбулися певні зміни, а саме:

- на фоні підвищення високого рівня показників здатності до навчання, що відповідає за розуміння матеріалу, використання навчальної допомоги, перенесення засвоєного способу навчальних дій на виконання аналогічного завдання, відбулося зниження високого рівня психоемоційного статусу та підвищення середнього й низького рівнів, що відповідають за вияв пізнавального інтересу, працездатність, емоційний стан;

- разом зі зміною двох попередніх показників, змінилися результати за рівнями адаптації, зменшився помірний та збільшився виражений і

первинний рівні адаптації.

Такі зміни свідчать про те, що у сфері навчання опитаних нами студентів-першокурсників простежується поліпшення, певне пристосування до нових умов навчання у ВНЗ, але після закінчення першої сесії, емоційної втоми та розвіяння романтичного уявлення про навчання у ВНЗ, розуміння, що навчання – це постійна праця, а, можливо, і втручання певних психологічних чинників, для деякого – складність проживання окремо від батьків та зміна умов побуту (переїзд до гуртожитків), призвели до зміни результатів у адаптації особистості. Ми вважаємо, що для успішної соціально-психологічної адаптації необхідно звернути увагу не тільки на сферу навчання, але й на психоемоційні показники.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Здійснення кореляційного аналізу за допомогою критерію χ^2 Пірсона дав можливість дійти висновку, що під час процесу соціально-психологічної адаптації існує взаємозв'язок між показниками самого процесу адаптації та ставленням до навчання, між адаптацією та психоемоційним статусом досліджуваних. Отже, підтверджується наша думка про те, що для успішної соціально-психологічної адаптації необхідно звернути увагу не тільки на сферу навчання, але й на психоемоційні показники, слід також зважати на так звані «групи ризику», тобто тих студентів, які потребують упровадження програм для корекції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бохонкова Ю.О. Социально-психологическая адаптация студенчества в условиях вуза / Ю.О. Бохонкова // Теорет. і приклад. проблеми психології. – 2004. – №2. – С.138 – 149.
2. Будовский М.П. К вопросу диагностики и управления процессом адаптации студентов // Организация самостоятельной работы и вопросы психологической адаптации студентов (сб. науч.-методич. статей) Рига, 1979. – С. 25 – 35.
3. Пономаренко Л.А. Специфічні особливості соціально-психологічної адаптованості студентів в умовах вищого начального закладу України // Теорет. і приклад. проблеми психології. – 2006. – №3. – С. 205 - 213.
4. Проблеми адаптації психологів в закладах освіти // Практична психологія та соціальна робота, №5, 2005. – С. 13 – 15.